

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXI

BELGRADE
1990

BALCANICA XXI, Beograd 1990, 1—411.

и почетка XVIII века, а први међу њима је поручио Арсеније III Чарнојевић у Бечу 1692. Они су настали не само из практичних разлога, као неопходни богослужбени предмети, већ се јасно разабера жеља наручилаца да се прекине с традицијом и усвоје неке нове формулације. У том смислу, антиминси претходе преображају сликарства Карловачке митрополије

који ће уследити неколико деценија касније. Аутор разматра утицаје Кијевске митрополије (западноевропска оријентација), Московске синодалне штампарије (православне традиције) на српске антиминсе, као и начин на који су се одребене, сложене теолошке расправе у њима одражавале.

Марина Адамовић

ИКОНОГРАФСКА ИСТРАЖИВАЊА

Јанко Радовановић, *Иконографска истраживања српског сликарства XIII и XIV века*, Београд, Балканолошки институт САНУ, посебна издања књ. 32, 1988, стр. 206 и 55 сл.

Иконографска истраживања сликарства у византијским традицијама имала су своје херојско доба при самом крају XIX и у првим деценијама нашег века. Својим великим синтезама Н. В. Покровски, Н. П. Кондаков и Г. Мије дали су чврсте основе на којима су почивала каснија истраживања. Међутим, готово опседнутост проучававаца византијског сликарства на почетку нашег века иконографским проблемима водила је занемаривању уметничких својстава старих фресака, икона или минијатура. Генерација историчара византијске уметности која је имала највећи утицај пред Други светски рат и у деценијама после 1945, којој су припадали В. Н. Лазарев, А. Грабар, код нас С. Радојчић, одбили су да виде и тумаче византијска сликарска дела као одређену теолошку мисао, већ су у њима налазили уметничке вредности, пратили су стилски развој, трагали за хеленистичким узорима, откривали сликарске радионице и индивидуалност појединих уметника. Укратко, не запостављајући иконографију као помоћну дисциплину историје уметности, они су византијске, српске или руске фреске, иконе и минијатуре посматрали као умет-

ничка дела која се морају свестрано испитивати.

Последњих деценија, посебно година, интересовања за иконографске проблеме поново јачају у свету, и код нас. Ову појаву није тешко објаснити. Велики број нових споменика сликарства, непознатих ранијим испитивачима, откривен је и објављен, и превашња слика о појединим иконографским особеностима мора да се преиспита и понекад мења. Осим тога, неке иконографске изузетности нису ни биле разматране, јер су ранији испитивачи, чини се, свесно пренебрегавали специјалне проблеме бавећи се уопштено иконографијом византијског сликарства. Међутим, невоља је што се у свету, па и код нас, у том васкрсом појачаном интересовању за иконографију почело претеривати, и иконографија добија пренаглашено место у студијама о сликарству у византијским традицијама, а некада, изгледа, постаје основна амбиција историчара византијског, и српског сликарства.

У таквој научној клими, а као одраз појачаног интересовања за иконографију, појавила се и књига Јанка Радовановића *Иконографска истраживања српског сликарства XIII и XIV*

века. Њу сачињавају петнаест студија (24 чланка), од којих је већи део био раније објављен. Неки од ових чланака тичу се појединачних недовољно разјашњених композиција (Сан цара Навукодоносора и Пијанство Нојево у припрати Пећке патријаршије, Васкрсење Христово у Грачаници, Проповед Јована Претече у аду из Пећке патријаршије и Бијелог поља, Дрво живота — симбол Христа у Дечанима, Једно чудо арханђела Михаила у Леснову и др.). Други радови су уопштеније природе и односе се на мање или веће целине фресака у знаменитим српским задужбинама (Иконографија фресака из протезиса цркве Св. Апостола у Пећи, Рупо Гедеоново у српском средњовековном сликарству, Иконографија живота и чуда светог Димитрија на фрескама манастира Дечана и др.). Чувеном Минхенском српском псалтиру посвећено је такође неколико краћих чланака.

Иако нису писане посебно за ову књигу, ове иконографске расправе сачињавају уједначену целину, како по тематском оквиру тако и по методолошком приступу. У највећем броју случајева повод за брижљиву иконографску анализу послужиле су појединачне фреске или мање целине живописа по нашим храмовима XIII и XIV столећа. Иако су се, посебно последњих година, појавиле неколике истражне монографије о знаменитим српским споменицима (Хиланаар, Љубостиња, Морача, Краљева црква у Студеници, Грачаница), још увек многе недостају, поред осталог и оне о Пећкој патријаршији, Дечанима, Леснову. Управо у овим црквама у којима се у обиљу фресака крију и оне са недовољно разјашњеним садржајем, Јанко Радовановић је налазио поводе за своје аналитичке студије. Дobar зналац литургијских текстова, као и класичних теолошких списа из првог миленија хришћанства, аутор, чини се, са лакоћом разрешава неке ико-

нографске необичности или скривена значења у привидно садржајно разумљивим сценама. Та наизглед лакоћа у иконографском тумачењу појединих сцена и циклуса плаод је, међутим, дуготрајних помних претресања огромног броја извора богословске мисли из претходних векова. Али, проналажењем извора који разјашњавају неку необичност или недоумицу иконографске природе, аутор не окончава посао. Он упорно трага за коренима одређене теолошке идеје и открива додатне доказе у корист својих закључака. Зато се некада чини да је пронађено решење проблема претрпано доказном графом, те се тако замагљује јасноћа доказивања. Јанко Радовановић, међутим, чини то очигледно стога што жели да свим њему познатим разлозима поткрепи своје тврђење и да убеди и сумњичавог читаоца. Отуда књигу испуњава густо ткање доказа изложених посебно у великим напоменама.

За књигу и њеног аутора особена је црта одсуство претеривања у закључивању на основу иконографских истраживања. Решавајући одређени проблем, Ј. Радовановић се не упушта потом у уопштавања за које нема довољне основе. Свестан својих знања и сасвим одређених научних интересовања, он се не бави стилским особеностима фресака које изучава, ни њиховим аутором, па чак не прати историјски неку иконографску особеност. Он јасно одређује опсег својих трагања и тога се доследно држи. У томе је и разлика у поређењу са неким савременицима чија је слобода закључивања у обрнутом односу са богословском ученошћу. Управо ту долази до изражаја битна разлика између правог познатога пребогате теолошке литературе и приучених зналаца који се задовољавају само основном богословском литературом из мноштва дела која испуњавају читаве библиотеке. То је предност Јанка Радовановића који поседује солидно и право

теолошко образовање, па је стога аутор коме се може поклонити поверење када понуди решење неког иконографскг проблема.

Књига Јанка Радовановића се појавила у право време, када је интересовање за византијску иконографију код нас у знатном порасту. Историчари уметности средњовековне Србије и Византије, који су наклоњени иконографским истраживањима, могу се на овој збирци радова поучити колика су и каква знања потребна да би се озбиљно, научно утемељено пришло проучавању неког иконографски занимљивог уметничког дела. За неке биће то подстицај да озбиљније студирају класичну теолошку ученост и допуне празнине разумљиве за лаичко образовање. Ако озбиљност ове књиге неког обесхрабри да се даље бави иконографским проблемима, биће то такође корисна последица, јер у времену специја-

лизације понекад је боље да се историчари уметности користе знањима аутора попут Јанка Радовановића него да сами улазе у подручја за које имају само скромну представу.

По поузданости и правој теолошкој обавештености, Јанко Радовановић је данас код нас изузетна личност, а његова иконографска истраживања подстичу свестрано изучавање великог уметничког завештања средњег века. Он је доиста усамљен у спремности да своја теолошка знања стави у службу изучавања старог сликарства. Треба се надати да ће појава ове књиге подстаћи младе, радознале људе богословског образовања да са истим маром, као и Радовановић, приступе решавању многих иконографских проблема које крију наши храмови живописани у распону од XI до XVIII века.

Сретен Петковић

СТУДЕНИЧКА РИЗНИЦА

Мирјана Шакота, *Студеничка ризница*, издали Просвета, Београд и Републички завод за заштиту споменика културе, Студије и монографије 7, Београд, 1988, 293 стр., 26 табла у боји, 210 црно-белих слика и цртежа

У релативно кратком времену — од 1981. до 1988. године, Мирјана Шакота, научни саветник-конзерватор Републичког завода за заштиту споменика културе Србије, подарила је нашој науци три изузетно значајне, студиозно и понето написане, брижљиво графички опремљене монографије ризница трију истакнутих средњовековних манастира у Србији: Бање код Прибоја (1981) Дечана (1984) и Студенице (1988).

Монографија о студеничком ризничком благу и две овде поменуће, раније објављене ризничке монографије истога науч-

ника, међусобно се допуњују и чине својеврсну трилогију која има значај капиталног дела, чиме је знатно обогаћена историографија уметничког стваралаштва Срба. На разне начине, својим натписима, стилем и другим карактеристикама, ризнички предмети допуњују историографију уметности и других балканских народа — Грка, Бугара, Турака, а такође оних који живе изван граница Балканског полуострва — Мабара, Румуна, Пољака, Руса, Немаца, са чијим су прецима Срби одржавали трајне или повремене политичке, културне, уметничке и друге везе.